

Мазур Н. О.

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри трудових ресурсів і підприємництва Національного університету водного господарства та природокористування, Рівне, Україна, n.o.mazur@nuwm.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8673-5873>

ІНТЕГРАЦІЯ ТИМЧАСОВО ПЕРЕМІЩЕНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У КОНКУРЕНТНЕ СЕРЕДОВИЩЕ РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ У ПЕРІОД НОВИХ ЗАГРОЗ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕЦИ*

Анотація. Статтю присвячено дослідженню тенденцій трансформації ринку освітніх послуг у період загроз соціальної безпеки, зумовлених російським військовим вторгненням, із приділенням особливої уваги вивченню проблем і потреб тимчасово переміщених закладів вищої освіти й внутрішньо переміщених осіб – учасників освітнього процесу під час їх інтеграції в нове конкурентне середовище. Визначено, що основним товаром, на основі аналізу реалізації якого можна найбільш достовірно оцінити конкурентоспроможність ЗВО в сучасних умовах, є освітня програма. Проаналізовано тенденції формування конкурентного середовища на ринку освітніх послуг на основі результатів вступної кампанії 2021–2022 рр. Для забезпечення об'єктивності та достовірності інформації, узятій для аналізу конкурентоспроможності освітніх програм, використано дані, оприлюднені на офіційному сайті Єдиної державної електронної бази з питань освіти. Досліджено особливості інтеграції тимчасово переміщених ЗВО й ВПО в конкурентне середовище ринку освітніх послуг під час дії воєнного стану. Встановлено, що тимчасово переміщені ЗВО та внутрішньо переміщені науково-педагогічні працівники потребують додаткових інструментів соціального захисту й особливої підтримки і сприяння у відновленні повноцінної діяльності від приймаючих громад, органів місцевого самоврядування, уряду та міжнародних організацій.

Ключові слова: вища освіта, конкурентоспроможність, конкурентне середовище, ринок освітніх послуг, освітня програма, тимчасово переміщені заклади вищої освіти, внутрішньо переміщені особи, соціальна безпека.

JEL classification: A22, D4, F52, I23.

DOI: 10.32987/2617-8532-2023-3-87-104.

Вища освіта є базовим чинником розвитку суспільства й основною передумовою ефективного функціонування та конкурентоспроможності національної економіки. Ринок

освітніх послуг визначає можливості формування й ефективної реалізації людського капіталу кожного окремого індивіда та суспільства в цілому, а отже, й підвищення якості життя

* Статтю підготовлено в межах проєкту «Забезпечення соціального захисту учасників АТО/ООС та суспільної інтеграції внутрішньо переміщених осіб в умовах посилення загроз соціальної безпеки» (реєстраційний номер 2021.01/0343), який переміг у конкурсі Національного фонду досліджень України «Наука для безпеки і сталого розвитку України».

населення. Зумовлене демографічними факторами скорочення чисельності вступників у поєднанні з істотним підвищенням привабливості для української молоді здобуття освіти за кордоном сприяло посиленню конкурентної боротьби за потенційних здобувачів між закладами вищої освіти України. Військова агресія російської федерації спричинила додаткові виклики для національної економіки, не оминувши й ринок освітніх послуг.

Роль освіти у формуванні конкурентоспроможності національної економіки стимулювала безліч досліджень за цим напрямом і включення низки питань у порядок денний Організації Об'єднаних Націй щодо цілей тисячоліття до 2030 року [1]. Освітня складова є одним із найважливіших рушіїв економічного зростання та зміцнення конкурентних позицій у світовому економічному просторі. Країни з конкурентоспроможною вищою освітою мають значні рівні соціально-економічного розвитку, міжнародної конкурентоспроможності та інноваційного розвитку, а також достатні рівні наукомісткого ВВП [2]. На основі моделювання структурних рівнянь за показниками 138 країн, включених у Звіт про глобальну конкурентоспроможність Всесвітнього економічного форуму (Global Competitiveness Report of the World Economic Forum), групою зарубіжних дослідників доведено, що освіта, яка охоплює первинну освіту й технічну підготовку, що її надають компанії, є передумовою інновацій і визначальним фактором конкурентоспроможності країни [1].

З огляду на безперечно важливу роль системи вищої освіти в розвит-

ку національної економіки, дослідженню різноманітних аспектів формування конкурентного середовища в цій галузі присвячено праці багатьох вітчизняних науковців і практиків. Водночас, як зазначає О. В. Родіонов, виробляючи продукт суспільного користування, заклади вищої освіти (ЗВО) одночасно функціонують на двох ринках: надають суспільству освітні послуги, споживачами яких є студенти, та разом із тим представляють результати своєї діяльності на ринку праці, споживачами яких є підприємства, установи й організації різних галузей національної економіки. «Ця подвійна природа діяльності вищих навчальних закладів вносить значну плутанину до визначення його продуктів, цільових ринків збуту і груп споживачів» [3].

Особливий напрям досліджень сформувався з появою таких нових суб'єктів ринку освітніх послуг, як тимчасово переміщені ЗВО, що зумовлено тимчасовою окупацією частини території Донецької та Луганської областей, анексією АР Крим з 2014 р. Проблемам і формуванню адаптаційних механізмів відновлення повноцінної діяльності переміщених ЗВО присвячено праці вітчизняних учених, більшість яких є науковцями переміщених закладів освіти (Донецького національного технічного університету, Донецького національного університету, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» та ін.) і авторами багатьох відповідних законодавчих ініціатив. Найбільшу увагу в їхніх дослідженнях приділено обґрунтуванню сутності й особливостей функціонування переміщених університетів як нового типу закла-

дів вищої освіти України та ідентифікації характеристик, що їх доцільно враховувати під час оцінювання переміщених ЗВО [4–7]; аналізу динаміки позицій тимчасово переміщених ЗВО в загальнонаціональному рейтингу й пошуку шляхів збереження та відновлення їхнього потенціалу [8–11]; особливостям проведення вступної кампанії ЗВО – переселенцями, для яких «нагальними потребами у профорієнтаційній діяльності... виступають необхідність проведення набору на чужому регіональному освітньому полі та збереження регіональної ідентичності» [5]. Однак більшість досліджень стосуються особливостей адаптації переміщених ЗВО й відновлення показників їхньої діяльності в період 2014–2021 рр.

Із початком повномасштабної військової агресії російської федерації проти України 24 лютого 2022 р. ворожій атаці піддався соціально-економічний устрій України, значних руйнувань і пошкоджень завдано інфраструктурним об'єктам, будівлям суспільно-соціального призначення, серед яких досить багато закладів освіти. Деякі міста й селища України було повністю знищено артилерійськими та авіаційними бомбардуваннями, що змусило жителів цих населених пунктів масово евакуюватися з місць окупації й тих, де ведуться активні бойові дії [12, с. 12]. За інформацією МОН України, станом на 1 серпня 2022 р. постраждало 2 200 закладів освіти України, у т. ч. 225 закладів повністю зруйновано, 1 975 закладів частково пошкоджено. Повністю зруйновано 7 ЗВО та 9 закладів фахової передвищої освіти (ЗФПВО). У регіональному розрізі найбільше постраждали освітні за-

клади чотирьох областей, при цьому найвідчутніших втрат зазнали Запорізька й Луганська області. Тобто частка зруйнованих ЗВО становила 6,5 %. Пошкоджено 120 таких закладів (71 ЗФПВО та 49 ЗВО й закладів післядипломної педагогічної освіти). У цілому в регіональному розрізі руйнування не минули заклади 14 регіонів України. Найбільше пошкоджень зазнали ЗВО та ЗФПВО Чернігівської (66,7 % загальної кількості університетів, інститутів і академій різних форм власності в області), Харківської (47,8 %), Миколаївської (37,5 %), Донецької (33,3 %) й Запорізької (21,4 %) областей [12, с. 163–164].

З метою створення безпечного освітнього середовища для учасників освітнього процесу з Донецької, Луганської, Херсонської, окремих громад Запорізької та Харківської областей станом на 1 липня 2022 р. було переміщено 29 ЗВО державної, комунальної й приватної форм власності та 64 відокремлених структурних підрозділи (ВСП), а також 40 ЗФПВО (з урахуванням переміщення з 2014 р.). Зокрема, сім із дев'яти університетів, переміщених у 2014 р., знову були вимушені переїздити до безпечніших територій [12, с. 351–352].

З 2022 р. система вищої освіти України опинилася в нових реаліях, із викликами та загрозами, притаманними воєнному часу, а на національному ринку освітніх послуг окреслилися абсолютно нові ознаки конкурентного середовища, які поєднують наслідки інтеграційних процесів і соціально-політичні чинники, пов'язані з воєнним станом в Україні, що зумовлює необхідність

дослідження тенденцій трансформації конкурентного середовища ринку освітніх послуг у період нових загроз національній безпеці. Мета дослідження полягає у вивченні проблем і потреб тимчасово переміщених ЗВО та ВПО – учасників освітнього процесу під час їх інтеграції в конкурентне середовище ринку освітніх послуг у період нових викликів і загроз соціальної безпеці.

Для досягнення мети визначено такі основні завдання: 1) конкретизувати товар, на основі аналізу якого можна найбільш достовірно оцінити конкурентоспроможність ЗВО; 2) проаналізувати тенденції формування конкурентного середовища на ринку освітніх послуг за результатами вступної кампанії; 3) дослідити особливості інтеграції тимчасово переміщених ЗВО й ВПО в конкурентне середовище ринку освітніх послуг у період дії воєнного стану.

На нинішньому етапі розвитку суспільства заклади вищої освіти є повноцінними учасниками ринкової економіки та функціонують як виробники (надавачі) товару, який прийнято називати освітніми послугами. Однак у більшості випадків відсутня будь-яка конкретизація, що саме слід розуміти під цим поняттям саме на позначення товару.

Закон України «Про освіту» трактує освітню послугу як «комплекс визначених законодавством, освітньою програмою та/або договором дій суб'єкта освітньої діяльності, що мають визначену вартість та спрямовані на досягнення здобувачем освіти очікуваних результатів навчання» [13]. Якщо розглядати заклад вищої освіти як повноцінний суб'єкт господарювання, що функціонує в конкурентно-

му середовищі, то доцільно вважати його основним товаром, представленим на ринку, освітню програму.

Відповідно до чинного законодавства [14], освітня (освітньо-професійна, освітньо-наукова чи освітньо-творча) програма – це єдиний комплекс освітніх компонентів (навчальних дисциплін, індивідуальних завдань, практик, контрольних заходів тощо), спрямованих на досягнення передбачених такою програмою результатів навчання, що дає право на отримання визначеної освітньої або освітньої та професійної (професійних) кваліфікації (кваліфікацій). Як повноцінний товар за задумом освітня програма задовольняє обидва основних взаємопов'язаних ринки, на яких функціонує будь-який ЗВО: ринок освітніх послуг і ринок праці.

Первинним індикатором конкурентоспроможності освітніх програм є попит, задекларований вступниками на перший (бакалаврський) рівень вищої освіти. Зацікавленість абітурієнтів – випускників шкіл створює основу для фінансових надходжень і зайнятості науково-педагогічних працівників для більшості ЗВО. Погоджуємося із твердженням О. В. Сервачак та І. О. Дмитрик [5], що «вступна кампанія – це невід'ємний органічний елемент системи вищої освіти, і абсолютно кожен виш кожного року в складній конкурентній боротьбі прагне збільшити кількість зарахованих на навчання абітурієнтів». Успішність будь-якого ЗВО не можлива без ефективно проведеної вступної кампанії. Адже від чисельності залучених здобувачів вищої освіти, особливо денної форми навчання, залежить кількість ставок, а

отже, й розмір заробітної плати кожного викладача.

Для забезпечення об'єктивності та достовірності інформації, що використовується для аналізу конкурентоспроможності освітніх програм як узагальнюючої концепції товару на ринку освітніх послуг, узято дані, оприлюднені на офіційному сайті Єдиної державної електронної бази з питань освіти (ЄДЕБО) [15]. За результатами вступної кампанії 2022 р. найпривабливішими для абітурієнтів для вступу на освітній рівень «бакалавр» на базі повної загальної середньої освіти є освітні програми в межах спеціальностей у сфері ІТ-технологій (121 «Інженерія програмного забезпечення», 122 «Комп'ютерні науки», 123 «Комп'ютерна інженерія», 125 «Кібербезпека», 126 «Інформаційні системи та технології») і спеціальності 081 «Право», що є типовою тенденцією останнього десятиліття завдяки стрімкому й динамічному розвитку цих сфер діяльності. Істотне підвищення попиту спостерігається для здобуття освіти за бакалаврськими програмами в межах таких спеціальностей: 053 «Психологія», 073 «Менеджмент», 075 «Маркетинг» та 035 «Філологія» (Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська). Для порівняльного аналізу також використано дані освітніх програм за спеціальністю 192 «Будівництво та цивільна інженерія», випускники яких отримають потенційно високий попит з огляду на потребу у відбудові житлового сектора, об'єктів національної економіки та інфраструктури в післявоєнний період.

За більшістю освітніх програм упродовж десятиліть «в Україні ліди-

руючі позиції в рейтингах належать насамперед київським та львівським закладам вищої освіти, які тривалий час функціонують на ринку освітніх послуг і мають позитивний імідж за всіма напрямками їхньої діяльності (високі показники, передусім, навчальної та наукової активності)» [16]. Вагомими стимуляторами у виборі освітньої програми вступниками та їхніми батьками є бренд самого ЗВО й конкурентоспроможність регіону (чи навіть населеного пункту), в якому розташовано заклад освіти. У 2022 р. ця тенденція повністю збереглася. До того ж ЗВО Львова та області отримали додаткові конкурентні переваги завдяки прикордонному розташуванню й високій мобільності освітніх програм, у першу чергу на основі співпраці з польськими закладами освіти.

Абітурієнти, які вступали на другий (магістерський) рівень вищої освіти, віддали перевагу освітнім програмам у межах таких спеціальностей, як 222 «Медицина», 221 «Стоматологія», 081 «Право». Кількість поданих вступниками заяв на освітні програми ЗВО-лідерів перевищила тисячу, а в межах спеціальності 222 «Медицина» – дві тисячі заяв. З огляду на сучасні виклики суспільства, зумовлені як пандемією COVID-19, так і військовими діями на території нашої держави, популярність здобуття повної вищої освіти за лікарським і юридичним фахом є абсолютно логічною. Водночас специфіка набору на магістерські й аспірантські освітні програми в період збройної агресії вимагає окремого дослідження з огляду як на престижність здобуття вищої освіти другого та третього рівнів, їх потенційну за-

требуваність національною економікою, так і на можливість офіційно отримати відстрочку від призову на строкову військову службу [17].

Особливою категорією на ринку освітніх послуг є такі породжені військовими діями на території України суб'єкти господарювання, як тимчасово переміщені ЗВО.

Уведення в офіційний обіг і закріплення на законодавчому рівні у 2019 р. поняття тимчасово переміщеного закладу вищої освіти, «який у період тимчасової окупації або антитерористичної операції у період її проведення, під час здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації у Донецькій та Луганській областях за рішенням засновника (засновників) змінив своє місцезнаходження шляхом переміщення з тимчасово окупованої території до населеного пункту на підконтрольній українській владі території» [14], спричинено збройною агресією РФ проти України з 2014 р. та, відповідно, антитерористичною операцією на Донбасі. За сім років, відколи 18 державних і один приватний ЗВО [18] виїхали з тимчасово окупованої території так званих ДНР, ЛНР та з Криму до населених пунктів на підконтрольній українській владі території, багато з них змогли «відновити свій кадровий потенціал, зміцнити матеріальну базу, забезпечити якісну підготовку фахівців, успішно проводити вступні кампанії та випуски фахівців» [4]. Переміщення ЗВО з південно-східних регіонів держави у 2022 р. стало ще глобальнішим і трагічнішим, адже повномасштабна збройна агресія спричинила загро-

зу життю та здоров'ю всіх громадян України. За офіційною інформацією [19], із метою створення безпечного освітнього середовища в травні 2022 р. було завершено процес тимчасового переміщення ЗФПВО й ЗВО державної форми власності, що належать до сфери управління Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я й Міністерства культури та інформаційної політики України, з Донецької, Луганської, Херсонської та Запорізької областей. Переміщенню підлягали також ВСП таких закладів усіх форм власності. Станом на 1 серпня 2022 р. задля створення безпечного освітнього середовища для учасників освітнього процесу з регіонів, де тривають активні бойові дії, зокрема Донецької, Луганської, Херсонської, окремих громад Запорізької й Харківської областей, було переміщено (з урахуванням першої хвилі у 2014 р.) 29 ЗВО і 64 ВСП ЗВО державної, комунальної й приватної форм власності [12, с. 165]. А станом на листопад 2022 р. з тимчасово окупованих і особливо небезпечних територій до 16 міст 14 областей України тимчасово переміщено вже 31 ЗВО, 65 ВСП ЗВО, ЗФПВО, 44 ЗФПВО [20]. Дев'ять ЗВО стали переміщеними двічі [8]. Як зазначають науковці одного з найбільших переміщених ЗВО – Донецького національного технічного університету, «вищі-переселенці – це негласна окрема категорія суб'єктів вступної кампанії, бо вони проводять її в кардинально інших умовах порівняно з власним довоєнним досвідом» [5]. За попередніми дослідженнями, якщо у ЗВО – регіональних лідерів, що функціонують у безпечних регіонах на постійній основі, у рік агресії

з боку росії спостерігається помітний приріст або незначне зменшення кількості поданих вступниками заяв порівняно з минулим роком, то в більшості тимчасово переміщених закладів таке скорочення відбулося в 1,5–2,7 раза [21].

У таблиці наведено порівняння динаміки основних показників конкурентоспроможності найпопулярніших серед вступників 2022 р. освітніх програм і потенційно стратегічно важливих для післявоєнної відбудови об’єктів національної економіки та інфраструктури освітніх програм за спеціальністю 192 «Будівництво та цивільна інженерія» у ЗВО – лідерах за кількістю заяв вступників на

перший (бакалаврський) рівень вищої освіти та в тимчасово переміщених ЗВО, дислокованих у тому самому регіоні.

Характерною ознакою цього ринку є те, що, крім бажання й можливості придбати товар, споживач має володіти початковим рівнем освіти та відповідними вміннями й навичками, необхідними для отримання освітньої послуги [16]. Тому однією з вирішальних передумов конкурентоспроможності реалізації кожної освітньої програми та функціонування ЗВО загалом є рівень базової середньої або професійної (професійно-технічної) освіти вступників, який великою мірою визначає потен-

Таблиця
Порівняльний аналіз конкурентоспроможності освітніх програм першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за результатами вибору вступників у 2021–2022 рр.

Спеціальність, ОПП	ЗВО, місце розташування та статус у період вступної кампанії 2022 р.	Позиція в Консолідованому рейтингу вишів України у 2021–2023 рр.			Зараховано на бюджет + на контракт, осіб	
		2021	2022	2023	Подано заяв, од.	
					Ліцензійний обсяг (у т. ч. максималь- ний обсяг держав- ного замовлення), осіб	
		2021	2022	2023	2021	2022
121 Інженерія програмного забезпечення						
Інженерія програмного забезпечення	Східноукраїнський національ- ний університет імені Володимира Даля, м. Київ. <i>Тимчасово переміщений ЗВО</i>	83	81–82	88–89	$\frac{23 + 1}{100}$ 40 (29)	$\frac{14 + 1}{45}$ 25 (15)
Інженерія програмного забезпечення комп'ютерних систем; Інженерія програмного забезпечення інформаційних систем	Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», м. Київ. <i>ЗВО – лідер за кількістю поданих заяв на ОПП в Україні</i>	2	2	3–4	$\frac{157 + 108}{3\,803}$ 270 (164)	$\frac{166 + 92}{2\,702}$ 270 (165)
Інженерія програмного забезпечення	ДВНЗ «Донецький національний технічний університет», м. Луцьк. <i>Тимчасово переміщений ЗВО</i>	70	71–72	60–61	$\frac{13 + 3}{84}$ 30 (18)	$\frac{13 + 2}{49}$ 30 (19)
Інженерія програмного забезпечення	Луцький національний техніч- ний університет, м. Луцьк. <i>ЗВО – лідер за кількістю поданих заяв на ОПП у регіоні</i>	87	76–78	53	$\frac{11 + 55}{379}$ 70 (12)	$\frac{23 + 62}{386}$ 85 (25)

Закінчення таблиці

Спеціальність, ОПП	ЗВО, місце розташування та статус у період вступної кампанії 2022 р.	Позиція в Консолідованому рейтингу вишів України у 2021–2023 рр.			Зараховано на бюджет + на контракт, осіб Подано заяв, од. Ліцензійний обсяг (у т. ч. максималь- ний обсяг держав- ного замовлення), осіб	
		2021	2022	2023	2021	2022
081 Право						
Право	Маріупольський державний університет, м. Київ. Тимчасово переміщений ЗВО	150–151	175	91–92	9 + 19 161 75 (12)	13 + 1 43 125 (14)
Право	Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ. ЗВО – лідер за кількістю поданих заяв на ОПП в Україні	1	1	1	193 + 313 2 632 498 (210)	104 + 373 1 849 498 (221)
073 Менеджмент						
Менеджмент	ДВНЗ «Донецький національний технічний університет», м. Луцьк. Тимчасово переміщений ЗВО	70	71–72	60–61	5 + 4 57 30 (7)	3 + 2 21 40 (7)
Менеджмент	Луцький національний технічний університет, м. Луцьк. ЗВО – лідер за кількістю поданих заяв на ОПП у регіоні	87	76–78	53	4 + 28 272 80 (12)	3 + 54 247 72 (15)
192 Будівництво та цивільна інженерія						
Будівництво та цивільна інженерія	Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, м. Київ. Тимчасово переміщений ЗВО	83	81–82	88–89	22 + 1 54 50 (34)	13 + 3 24 25 (13)
Міське будівництво та господарство; Промислове і цивільне будівництво; Теплогазопостачання і вентиляція; Технології будівельних конструкцій, виробів і матеріалів; Водопостачання та водовідведення; Автомобільні дороги та аеродроми	Київський національний університет будівництва і архітектури, м. Київ. ЗВО – лідер за кількістю поданих заяв на ОПП в Україні	46–47	45	43–45	266 + 140 1 281 521 (321)	333 + 63 961 437 (337)
Промислове та цивільне будівництво	Донбаська національна академія будівництва і архітектури, Івано-Франківська обл. Тимчасово переміщений ЗВО	134	164–166	93	18 + 1 42 200 (25)	8 15 100 (10)
Будівництво та цивільна інженерія	Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, Івано-Франківська обл. ЗВО – лідер за кількістю поданих заяв на ОПП у регіоні	43	43–44	35	15 + 20 218 60 (15)	28 + 18 179 52 (28)

Складено автором за: [15; 22–24].

ційну спроможність засвоєння ними запропонованих освітніх послуг. Порівняння середнього бала вступників, обраних для аналізу університетів, вказує на більшу зорієнтованість абітурієнтів із високим конкурсним балом на освітні програми й заклади освіти, що мають більше бюджетних місць, вищі позиції в рейтингу та розташовані в столиці (рисунок).

Водночас зміна вартості навчання тимчасово переміщеними ЗВО, у бік як її збільшення, так і зменшення, у 2022 р. не стала конкурентною перевагою на тлі її переважно стабільної величини в університетах – регіональних лідерах. Загалом у зв’язку зі зміною локації значної кількості ЗВО помітно згладилася територіальна диференціація не лише доступності здобуття вищої освіти, а й вартості

навчання за окремими ОПП. Навчання в університетах, що посідають верхні позиції в національних рейтингах, і далі вважається вельми престижним. Разом із тим жодний з проаналізованих ЗВО, незалежно від кількості поданих вступниками заяв, у 2022 р. не зміг заповнити ліцензію на 100 %.

Найбільш очевидною проблема з виконанням плану ліцензійного обсягу є в переміщених ЗВО, у частині яких студенти за результатами вступу 2022 р. прийшли тільки на місця державного замовлення. Більше того, основний контингент першокурсників переміщених закладів освіти сформувався за рахунок вступників за квотою 2 [15; 25]. Адже ці ЗВО «зосереджені на тому, щоб здійснити набір, незважаючи на позиції «новачка» на чужому регіональному освітньому

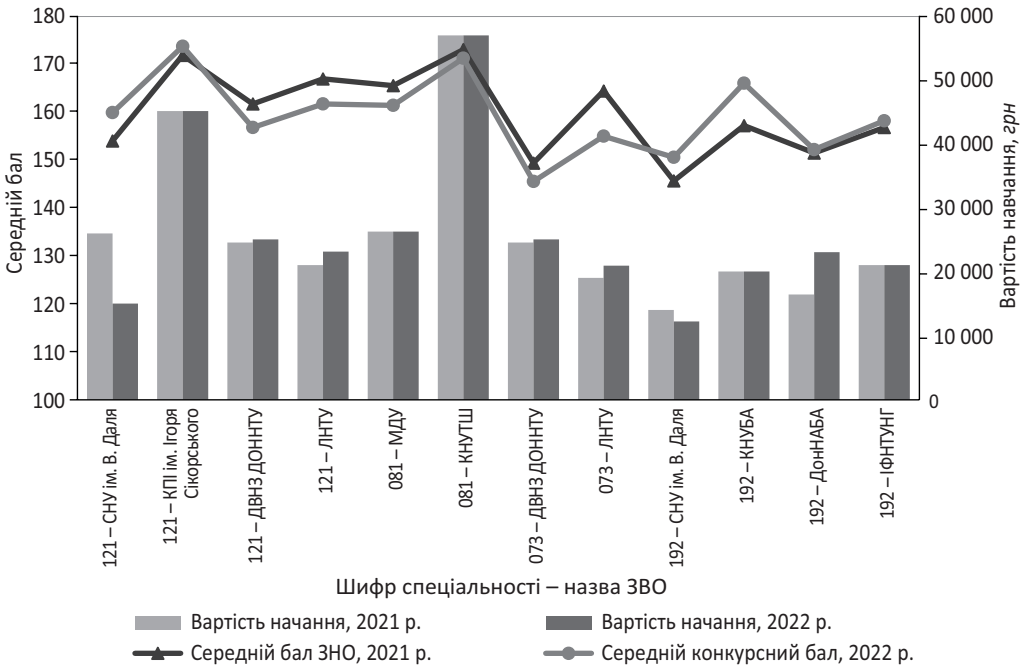

Рисунок. Середній бал вступників та вартість навчання за освітніми програмами першого (бакалаврського) рівня вищої освіти у 2021–2022 рр.

Примітка. Назви освітніх програм за спеціальностями та ЗВО див. у таблиці.

Побудовано автором на основі даних ЄДЕБО [15].

полі» [5] та з кожним роком дедалі більше орієнтуються на місцевих абітурієнтів. Однак, щоб переконати вступників та їхніх батьків «надати перевагу переміщеному ЗВО з-поміж давно відомих їм закладів вищої освіти цих міст, потрібно докласти більше зусиль, витратити на профорієнтаційну роботу більше часу, постійно винаходити креативні методи» [5]. Як зауважує професор Донецького національного університету Р. О. Додонов, «перенасичений пропозицією національний ринок освітніх послуг без особливих труднощів і з задоволенням поглине абітурієнтів» із тимчасово окупованих областей. Водночас в евакуйованих до інших міст університетах «ректори тамтешніх вузів бачать конкурентів, які, в свою чергу, здатні відтягнути на себе значну частку потенційних студентів» [7].

Для переміщених ЗВО нагальними потребами в профорієнтаційній діяльності є «необхідність проведення набору на чужому регіональному освітньому полі та збереження регіональної ідентичності» [5]. За свідченням науковців тимчасово переміщеного ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», намагаючись привернути увагу суспільства до викликів реальності нового типу, що постали перед цими закладами, «до переміщених університетів не можна підходити з критеріями, які застосовуються до ЗВО на решті території України. При оцінці їхньої діяльності слід урахувувати низку специфічних чинників, що не проявляються у звичайних умовах, а виникли виключно в умовах, пов'язаних з агресією росії» [4].

Більшість переміщених у 2014 р. ЗВО перенесли навчальний процес

у власні філії в межах Донецької й Луганської областей, що дало змогу витримати найскладніший період, швидше адаптуватися та розгорнути повноцінну освітню діяльність; меншість таких закладів перемістилися до Вінниці, Кривого Рогу, Харкова, Києва [5]. Однак військові дії 2022 р. призвели до нових масштабних втрат. Відсутність необхідного технічного обладнання, проблеми із забезпеченням комп'ютерною технікою для виконання поточної навчальної й організаційної роботи, з належним методичним забезпеченням, у т. ч. в електронному вигляді, оскільки сервери багатьох переміщених закладів освіти залишилися на тимчасово окупованих територіях або в зоні ведення бойових дій, великі кадрові втрати, скорочення контингенту студентів і виклики, пов'язані з географічною розпорошеністю викладачів та здобувачів вищої освіти, створюють надзвичайно потужні загрози для утримання тимчасово переміщеними ЗВО своїх конкурентних позицій на ринку освітніх послуг.

Під час першої хвилі переміщення серед тимчасово переміщених університетів було 12 ЗВО – лідерів Східного регіону України та один провідний освітній заклад АР Крим, які на той час входили до 200 найкращих ЗВО за рейтингом університетів України «Топ-200 Україна» 2012–2013 рр. Протягом наступних років деякі з них втратили свої позиції, а окремі було реорганізовано шляхом злиття чи приєднання до інших ЗВО. У 2022 р. у рейтингу «Топ-200 Україна» залишилися тільки 8 тимчасово переміщених університетів із Луганської та Донецької областей [8]. Подальше зниження конкурентоспро-

можності багатьох переміщених ЗВО відбулося й у 2022 р. (див. таблицю, позицію в Консолідованому рейтингу вишів України). Разом із тим за результатами рейтингування 2023 р. спостерігається істотне підвищення показників як окремих переміщених ЗВО, так і університетів, на базі яких вони дислокуються.

За твердженням науковців ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», попри всі зусилля «переміщення призводить до зниження показників діяльності університетів як мінімум на декілька років... ЗВО, які мали менший потенціал до переміщення, складніше адаптувалися до нових умов на новому місці розташування, зазнають більших втрат щодо позицій рейтингу, втрачають свій лідерський потенціал та освітні й наукові спроможності. Саме тому ці ЗВО потребують більшої підтримки задля їхнього збереження» з боку міжнародних організацій, уряду, органів місцевого самоврядування та громад [8]. Варто також враховувати, що «після 24 лютого 2022 р. частина студентів, викладачів, інших працівників ЗВО опинилася за межами України, інша частина перемістилася на підконтрольні українські території, але значна частина учасників освітнього процесу продовжує залишатися на тимчасово окупованих територіях» [26].

З точки зору збереження інтелектуального капіталу України, тимчасово переміщені ЗВО – це передусім кілька тисяч внутрішньо переміщених науково-педагогічних та інших працівників, які втратили своє майно й на сьогодні перебувають у складних побутових умовах, не мають можливості повноцінного спілкування, а

часто й інформації про долю членів родини, друзів, знайомих, що, безперечно, відображається на їхньому психоемоційному стані, але водночас прагнуть налагодити на новому місці навчальний процес і зберегти контингент студентів, забезпечити успішність проведення вступної кампанії та якісну підготовку фахівців.

Як зазначають І. О. Дмитрик і О. В. Сервачак, плінність кадрів притаманна всім переміщеним ЗВО, адже їхній основний науково-педагогічний штат – це переселенці, чий життєві плани за період проживання й професійної діяльності на новому місці «стали не набагато зрозумілішими для них самих в умовах відсутності власного житла, сімейних обставин, збройного конфлікту на сході України, який так довго триває... Водночас трудові колективи активно поповнюються місцевими освітянами на різних рівнях: від професорсько-викладацького складу кафедр до складу керівництва вишу» [5]. Тобто відбуваються процеси двосторонньої інтеграції науково-педагогічних працівників в абсолютно нове конкурентне середовище.

Ще до початку повномасштабного вторгнення в лютому 2022 р., МОН, здійснюючи моніторинг якості освітніх послуг тимчасово переміщених ЗВО, розподілило їх на три категорії: 1) ЗВО, які динамічно розвиваються; 2) ЗВО, що потребують підтримки; 3) ЗВО, які не розвиваються [4]. Наприклад, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», переміщений ще в першу хвилю, зумів підтримувати високий рівень розвитку міжнародної співпраці як за освітнім компонентом, у т. ч. здійснювати обмін викладачами та

студентами, так і щодо науково-дослідної й адміністративної діяльності [27]. Частина ж переміщених ЗВО зазнали відчутного погіршення власних конкурентних позицій.

Збільшення в кадровому складі частки місцевих освітян, зміни в контингенті студентів викликають у представників переміщених університетів занепокоєння щодо втрати власної ідентичності, сформованої переважно на регіональних особливостях розвитку вищої освіти, зміни характеру корпоративної культури [4]. Внутрішньо переміщені науково-педагогічні працівники також стурбовані оголошеними ще у 2019 р. і призупиненими на сьогодні намірами МОН об'єднати переміщені ЗВО [8; 28]. Слушною є пропозиція професора Т. В. Сич сприяти посиленню потужності переміщених університетів шляхом об'єднання в асоціації за регіонами їх розташування з метою їх підтримки, пошуку спільних партнерів та залучення міжнародної допомоги [8], що матиме не лише організаційний, а й чималий позитивний психологічний ефект, посилить відчуття впевненості й захищеності внутрішньо переміщених учасників освітнього процесу, зменшить плінність науково-педагогічних працівників.

Попри сучасні соціально-політичні виклики престижність здобуття вищої освіти серед молоді в Україні залишається на високому рівні. Незмінною конкурентною перевагою освітніх програм є стійкий позитивний імідж освітнього закладу, який пропонує їх на ринку.

Однак вітчизняна система вищої освіти зазнала чималих матеріальних та інтелектуальних втрат від російської агресії. Крім того, висока

активність іноземних освітніх закладів щодо залучення абітурієнтів з інших країн на навчання за кордоном, що спостерігалася впродовж двох останніх десятиліть, дістала успішне реальне втілення у зв'язку з різким зниженням рівня безпеки життя в Україні. Висока мобільність як потенційних, так і реальних здобувачів вищої освіти, що сформувалася впродовж двох останніх десятиліть, за період повномасштабного військового вторгнення переросла в потужну хвилю молодіжної еміграції. Зменшення чисельності потенційних здобувачів вищої освіти (а також реальних студентів, які, емігрувавши, протягом літа 2022 р. вступили до іноземних ЗВО) в поєднанні з різким скороченням кількості абітурієнтів і студентів-іноземців через небезпеку військових дій в Україні, призведе до ще гострішої конкурентної боротьби на ринку освітніх послуг, зокрема в регіональних сегментах.

Виклики, зумовлені військовими діями, вимагають від вітчизняних ЗВО ще більших зусиль для формування власних конкурентних переваг на основі створення пропозиції професійної підготовки найвищого ґатунку, постійного розвитку й удосконалення системи освітнього менеджменту, розроблення та запровадження маркетингових інструментів із метою адаптації до змін, що відбуваються на нинішньому етапі розвитку ринку освітніх послуг. Ще більшої актуальності набуває формування (або корегування) змісту освітніх програм і наповнення навчальних планів відповідно до вимог ринку праці з урахуванням відгуків та пропозицій роботодавців як ключових стейкхолдерів ЗВО, вимог воєнного

стану й потреб післявоєнної відбудови держави.

Тимчасово переміщені ЗВО та внутрішньо переміщені науково-педагогічні працівники потребують додаткових інструментів соціального захисту й особливої підтримки і сприяння у відновленні повноцінної діяльності від приймаючих громад, органів місцевого самоврядування, уряду та міжнародних організацій.

Водночас істотна трансформація вітчизняної системи вищої освіти впродовж двох останніх десятиліть, її входження у світовий освітній і дослідницький простір, участь у міжнародному науковому співробітництві, а також теперішнє посилене бажання урядів і громадян більшості економічно розвинутих держав підтримати

Україну надають додаткові переваги для нового етапу розвитку конкурентоспроможності ЗВО як на внутрішньому, так і на міжнародному ринку.

Подальші дослідження тенденцій розвитку конкурентного середовища ринку освітніх послуг будуть спрямовані на вивчення проблем і потреб внутрішньо переміщених здобувачів вищої освіти з огляду на їх інтеграцію в конкурентне середовище, визначення тенденцій конкурентоспроможності учасників вищої освіти на міжнародному ринку освітніх послуг та аналіз відповідності формування й реалізації освітніх програм вимогам вітчизняного ринку праці з урахуванням потреб післявоєнної відбудови та розвитку держави.

Список використаних джерел

1. Barrichello A., Morano R. S., Feldmann P. R., Jacomossi R. R. The importance of education in the context of innovation and competitiveness of nations. *International Journal of Education Economics and Development*. 2020. No. 11 (2). P. 204-224. DOI: <https://doi.org/10.1504/IJEED.2020.106587>.

2. Chentukov Y., Omelchenko V., Zakharova O., Nikolenko T. Assessing the impact of higher education competitiveness on the level of socio-economic development of a country. *Problems and Perspectives in Management*. 2021. No. 19 (2). P. 370-383. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.19\(2\).2021.30](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.19(2).2021.30).

3. Родіонов О. В. Маркетинг освітніх послуг ВНЗ. *Вісник Хмельницького національного університету. Сер. : економічні науки*. 2010. № 5. Т. 3. С. 184–185. URL: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2010_5_3/46rod.pdf.

4. Курило В. С., Савченко С. В., Караман О. Л. Переміщені університети як новий тип закладів вищої освіти України. *Освіта та педагогічна наука*. 2019. № 3 (172). С. 3–9. DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2747-2019-3\(172\)-3-9](https://doi.org/10.12958/2227-2747-2019-3(172)-3-9).

5. Дмитрик І. О., Сервачак О. В. Переміщені ЗВО як фактор соціальної мобілізації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 31–34. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-8/5>.

6. Ребро Д. Л. Функціонування переміщених ЗВО в умовах гібридної війни. *Інформація та культура в забезпеченні сталого розвитку людства* : зб. матеріалів Міжнар. інтернет-конф., м. Маріуполь, 15 листоп. 2017 р. Маріуполь : МДУ, 2018. С. 262–264. URL: https://mdu.in.ua/Nauch/Konf/2017/kid_konferenciji_sr2017.pdf#page=262.

7. Додонов Р. О. Переміщені вищі навчальні заклади – новий феномен в українській освіті. *Знання. Освіта. Освіченість* : зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф., м. Він-

ниця, 28–29 верес. 2016 р. Вінниця : ВНТУ, 2016. С. 59–60. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/znanosv/znanosv2016/paper/viewFile/1524/1244>.

8. Суч Т. В. Яка доля у тимчасово переміщених університетів України? *Goal and the role of world science in life* : тези доп. XII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Стокгольм, 27–29 берез. 2023 р. Стокгольм, 2023. С. 131–134. URL: <https://eu-conf.com/wp-content/uploads/2023/03/Goal-and-the-role-of-world-science-in-life.pdf#page=132>.

9. Хаустова Є. Б. Дослідження захищеності інтелектуального капіталу тимчасово переміщених закладів вищої освіти. *Сучасні детермінанти розвитку бізнес-процесів в Україні* : зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Київ, 12 квіт. 2018 р. Київ : КНУТД, 2018. С. 86–89. URL: <https://er.knutt.edu.ua/handle/123456789/10084>.

10. Захарова О. В. Трансформації науково-освітнього потенціалу закладів вищої освіти України через тимчасову окупацію частини території Донецької та Луганської областей, анексію республіки Крим. *Освітня аналітика України*. 2020. № 4 (11). С. 47–59. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2020-4-47-59>.

11. Захарова О. В. Вплив внутрішньо переміщених науково-педагогічних працівників із тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей, АР Крим на науково-освітній потенціал ЗВО України. *Реформа освіти в Україні. Інформаційно-аналітичне забезпечення* : зб. тез доп. II Міжнар. наук.-практ. конф. (наукове електронне видання), м. Київ, 15 жовт. 2020 р. Київ : ДНУ «Інститут освітньої аналітики», 2020. С. 182–185. URL: <https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2020/11/Zbirnik-tez-dopovidej-konferentsiyi-Reforma-osviti-v-Ukrayini-2020.pdf#page=183>.

12. Освіта України в умовах воєнного стану : інф.-аналіт. зб. / за заг. ред. С. М. Шкарлета. Київ, 2022. 358 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2022/Mizhn.serp.n.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Informanalitycz.zbirn-Osvita.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu.22.08.2022.pdf>.

13. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

14. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.

15. Вступна кампанія. *Єдина державна електронна база з питань освіти* : офіційний вебсайт. URL: <https://vstup.edbo.gov.ua/> (дата звернення: 17–29.06.2023).

16. Шкурупій О. В., Самойлик Ю. В., Шматко О. О. Маркетингові особливості освітніх послуг у конкурентному середовищі: міжнародні та національні тренди. *Економіка та держава*. 2020. № 11. С. 4–11. DOI: <http://doi.org/10.32702/2306-6806.2020.11.4>.

17. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#n271> (дата звернення: 30.06.2023).

18. Деякі питання державних вищих навчальних закладів, переміщених з району проведення антитерористичної операції : постанова Кабінету Міністрів України від 13.10.2015 № 935. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/935-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 19.06.2023).

19. Заклади фахової передвищої та вищої освіти завершують процес тимчасового переміщення до безпечних регіонів України / М-во освіти і науки України. 2022. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/zakladi-fahovoyi-peredvishoyi-ta-vishoyi-osviti-zavershuyut-proces-timchasovogo-peremishennya-do-bezpechnih-regioniv-ukrayini> (дата звернення: 19.06.2023).

20. Фахова передвища і вища освіта в умовах воєнного стану / М-во освіти і науки України. 2022. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/fahova-peredvisha-i-visha-osvita-v-umovah-voyennogo-stanu> (дата звернення: 21.06.2023).

21. Мазур Н. Конкурентоспроможність тимчасово переміщених закладів вищої освіти: вступ-2022. *Конкурентоспроможність національної економіки* : матеріали XX Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 20–21 жовт. 2022 р. Київ, 2022. С. 133–136. URL: https://econom.knu.ua/wp-content/uploads/2022/10/%D0%9C%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D0%B8_%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%A1NE2022.pdf.

22. Консолідований рейтинг вишів України 2023 року. *Osvita.ua* : вебсайт. 2023. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/51741/> (дата звернення: 20.07.2023).

23. Консолідований рейтинг вишів України 2022 року. *Osvita.ua* : вебсайт. 2022. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/89474/> (дата звернення: 11.07.2023).

24. Консолідований рейтинг вишів України 2021 року. *Osvita.ua* : вебсайт. 2021. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/86998/> (дата звернення: 11.07.2023).

25. Квоти на зарахування до закладів вищої освіти. *Osvita.ua* : вебсайт. 2023. URL: <https://osvita.ua/consultations/bachelor/55433/>.

26. Ніколаєв Є., Рій Г., Шемелинець І. У чужих стінах: як долають проблеми переміщені університети. *Вокс Україна* : вебсайт. 2022. URL: <https://voxukraine.org/u-chuzhyh-stinah-yak-dolayut-problemy-peremishheni-universytety> (дата звернення: 17.06.2023).

27. Мигзович І. В. Функційний потенціал експорту освітніх послуг тимчасово переміщених закладів вищої освіти України. *Освіта та педагогічна наука*. 2019. № 1 (170). С. 13–24. DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2747-2019-1\(170\)-13-24](https://doi.org/10.12958/2227-2747-2019-1(170)-13-24).

28. МОН хоче об'єднати переміщені з окупованих територій виші. *Укрінформ* : вебсайт. 2019. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2793223-mon-hoce-obednati-peremiseni-z-okupovanih-teritorij-visi.html> (дата звернення: 03.07.2023).

Nataliia Mazur

Ph. D. (Economics), Associate Professor, National University of Water and Environmental Engineering, Rivne, Ukraine, n.o.mazur@nuwm.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8673-5873>

INTEGRATION OF TEMPORARILY RELOCATED HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS AND INTERNALLY DISPLACED PERSONS INTO THE COMPETITIVE ENVIRONMENT OF THE EDUCATIONAL SERVICES MARKET DURING A PERIOD OF NEW SOCIAL SAFETY THREATS

Abstract. Higher education in Ukraine has found itself in new realities, and the national market of educational services has obtained completely new features of the competitive environment, which combine the results of integration processes and socio-political factors derived from the martial law. As a result of military actions, temporarily relocated higher education institutions (HEIs) emerged as a special category in the market of educational services. The aim of the paper is to study the problems and needs of temporarily relocated HEIs and internally displaced persons, as participants of the educational process, under their integration into the competitive environment of the educational services market. The author determined that for HEIs a study (degree) programme is the main product presented on the

market. The primary indicator of the competitiveness of study programmes is the demand declared by entrants to the first (bachelor's) level of higher education. Trends in the formation of a competitive environment in the market of educational services were analysed based on the results of the admission campaign. It was defined that the tendency for Kyiv and Lviv universities to hold the leading positions in most study programmes was preserved. The article presents a comparative analysis of the dynamics of the main competitiveness indicators for study programmes, being most popular among entrants, in HEIs identified as leaders in terms of the number of applications and in temporarily relocated HEIs. The relocated HEIs are facing a particularly acute problem with filling the licensed number of students. Based on the admission results of 2022, a part of relocated universities enrolled only as many students as to fill the positions funded by the state. Temporarily relocated HEIs and internally displaced research and pedagogical staff need additional social protection tools and special support and assistance in resuming full-fledged activities from host communities, local self-government bodies, the government and international organizations.

Keywords: higher education, competitiveness, competitive environment, educational services market, study programme, temporarily relocated higher education institutions (HEIs), internally displaced persons, social safety.

References

1. Barrichello, A., Morano, R. S., Feldmann, P. R., & Jacomossi, R. R. (2020). The importance of education in the context of innovation and competitiveness of nations. *International Journal of Education Economics and Development*, 11(2), 204-224. DOI: <https://doi.org/10.1504/IJEED.2020.106587>.
2. Chentukov, Yu., Omelchenko, V., Zakharova, O., & Nikolenko, T. (2021). Assessing the impact of higher education competitiveness on the level of socio-economic development of a country. *Problems and Perspectives in Management*, 19(2), 370-383. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.19\(2\).2021.30](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.19(2).2021.30).
3. Rodionov, O. (2010). Marketing of educational services of HEIs. *Herald of the Khmelnytskyi National University. Series: economic sciences*, 5(3), 184-185. Retrieved from http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2010_5_3/46rod.pdf [in Ukrainian].
4. Kurylo, V. S., Savchenko, S. V. & Karaman O. L. (2019). Displaced Universities as a New Type of Higher Education Institutions in Ukraine. *Education and pedagogical sciences*, 3(172), 3-9. DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2747-2019-3\(172\)-3-9](https://doi.org/10.12958/2227-2747-2019-3(172)-3-9) [in Ukrainian].
5. Dmytryk, I. O., & Servachak, O. V. (2020). Relocated universities as a factor of social mobilization. *Legal scientific electronic journal*, 8, 31-34. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-8/5> [in Ukrainian].
6. Rebro, D. (2018). Functioning of Relocated HEIs in the Conditions of Hybrid War. *Information and Culture in Ensuring Sustainable Development of Humanity: Proceedings of the International Internet Conference*, 262-264. Mariupol. Retrieved from https://mdu.in.ua/Nauch/Konf/2017/kid_konferenciji_sr2017.pdf#page=262 [in Ukrainian].
7. Dodonov, R. (2016). Relocated higher education institutions are a new phenomenon in Ukrainian education. *Knowledge. Education. Literacy: Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference*, 59-60. Vinnytsia. Retrieved from <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/znanosv/znanosv2016/paper/viewFile/1524/1244> [in Ukrainian].
8. Sych, T. (2023). What is the Fate of the Temporarily Relocated Universities of Ukraine? *Goal and the role of world science in life : Abstracts of Papers of the 12th International Scientific and Practical Conference*, 131-134. Stockholm. Retrieved from <https://eu-conf.com/>

wp-content/uploads/2023/03/Goal-and-the-role-of-world-science-in-life.pdf#page=132 [in Ukrainian].

9. Khaustova, Ye. B. (2018). Research on the Protection of Intellectual Capital of Temporarily Displaced Higher Education Institutions. *Modern determinants of business processes development in Ukraine: Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Internet Conference*, 86-89. Kyiv. Retrieved from <https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/10084> [in Ukrainian].

10. Zakharova, O. (2020). Transformation of the scientific and educational potential of higher education institutions of Ukraine as a result of the temporary occupation of part of the territory of Donetsk and Luhans regions, annexation of the Republic of Crimea. *Educational Analytics of Ukraine*. 4(11), 47-59. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2020-4-47-59> [in Ukrainian].

11. Zakharova, O. (2020). The Impact of Internally Displaced Academic Staff from the Temporarily Occupied Territories of Donetsk and Luhansk Regions and the Autonomous Republic of Crimea on the Scientific and Educational Potential of Ukrainian Higher Education Institutions. *Education Reform in Ukraine. Information and Analytical Support: Abstracts of Papers of the 2nd International Scientific and Practical Conference*, 182-185. Kyiv. Retrieved from <https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2020/11/Zbirnik-tez-dopovidej-konferentsiyi-Reforma-osviti-v-Ukrayini-2020.pdf#page=183> [in Ukrainian].

12. Shkarlet, S. M. (Ed.). (2022). *Education of Ukraine under martial law*. Kyiv. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2022/Mizhn.serp.n.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Inform-analitic.zbirn-Osvita.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu.22.08.2022.pdf> [in Ukrainian].

13. Verkhovna Rada of Ukraine. (2017). *On education* (Act No. 2145-VIII, September 5). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].

14. Verkhovna Rada of Ukraine. (2014). *On Higher Education* (Act No. 1556-VII, July 1). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> [in Ukrainian].

15. The Unified State Electronic Database on Education. (n. d.). *The Admission Campaign*. Retrieved from <https://vstup.edbo.gov.ua/> [in Ukrainian].

16. Shkurupii, O., Samoiluk, Iu. & Shmatko, O. (2020). The Marketing Features of Educational Services in a Competitive Environment: International and National Trends. *Ekonomika ta derzhava*. 11, 4-11. DOI: <http://doi.org/10.32702/2306-6806.2020.11.4> [in Ukrainian].

17. Verkhovna Rada of Ukraine. (1992). *On General Military Duty and Military Service* (Act No. 2232-XII, March 25). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#n271> [in Ukrainian].

18. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2015). *Some Issues of State Higher Educational Institutions Relocated from the Area of the Anti-Terrorist Operation* (Decree No. 935, October 13). Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/npas/248633920> [in Ukrainian].

19. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2022). *Institutions of pre-tertiary vocational education and higher education are completing the process of temporary relocation to safe regions of Ukraine*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/news/zakladi-fahovoyi-peredvishoyi-ta-vishoyi-osviti-zavershuyut-proces-timchasovogo-peremishennya-dobezpechnih-regioniv-ukrayini> [in Ukrainian].

20. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2022). *Pre-tertiary vocational education and higher education in the conditions of martial law*. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/news/fahova-peredvisha-i-visha-osvita-v-umovah-voyennogo-stanu> [in Ukrainian].

21. Mazur, N. (2022). Temporarily Displaced Higher Education Institutions Competitiveness: Admission-2022. *Competitiveness of the National Economy: Proceedings of the*

20th International Scientific and Practical Conference, 133-136. Kyiv. Retrieved from https://econom.knu.ua/wp-content/uploads/2022/10/%D0%9C%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D0%B8_%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%A1NE20222.pdf [in Ukrainian].

22. Osvita.ua. (2023). *Consolidated Rating of Higher Education Institutions of Ukraine in 2023*. Retrieved from <https://osvita.ua/vnz/rating/51741/> [in Ukrainian].

23. Osvita.ua. (2022). *Consolidated Rating of Higher Education Institutions of Ukraine in 2022*. Retrieved from <https://osvita.ua/vnz/rating/89474/> [in Ukrainian].

24. Osvita.ua. (2021). *Consolidated Rating of Higher Education Institutions of Ukraine in 2021*. Retrieved from <https://osvita.ua/vnz/rating/86998/> [in Ukrainian].

25. Osvita.ua. (2023). *Quotas for Enrollment in Higher Education Institutions*. Retrieved from <https://osvita.ua/consultations/bachelor/55433/> [in Ukrainian].

26. Nikolaiev, Ye., Rii, H., & Shemelynets, I. (2022). *In strange walls: how displaced universities overcome problems*. Retrieved from <https://voxukraine.org/u-chuzhyh-stinah-yak-dolayut-problemy-peremishheni-universytety> [in Ukrainian].

27. Myhovych, I. (2019). Functional potential of educational services exporting process for temporarily displaced universities of Ukraine. *Education and Pedagogical Sciences*, 1(170), 13-24. DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2747-2019-1\(170\)-13-24](https://doi.org/10.12958/2227-2747-2019-1(170)-13-24) [in Ukrainian].

28. Ukrinform. (2019). *Ministry of Education and Science of Ukraine wants to unite universities displaced from the occupied territories*. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2793223-mon-hoce-obednati-peremiseni-z-okupovanih-teritorij-visi.html> [in Ukrainian].